DIALOGENS PARADOXER

SIK-PROJEKTET

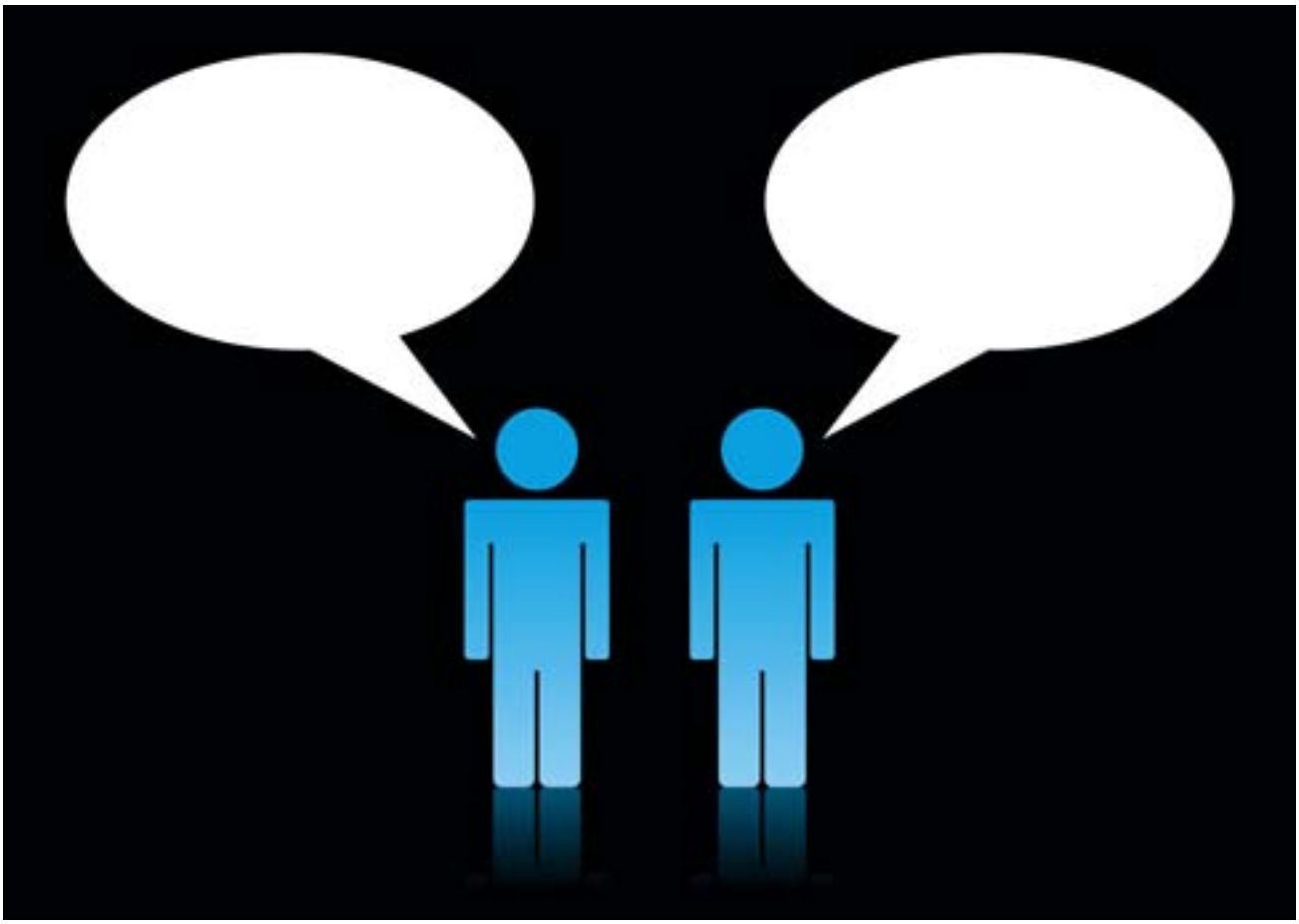

Linköpings universitet

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska integrationsfonden

SiK

Hösten 2010 sökte Linköpings universitet, projektet Samverkan, Integration och Kunskap, SIK-projektet, medel från Europeiska integrationsfonden till ett projekt dels med syfte att systematisera de erfarenheter och resultat som dragits av projekt inom ramen för fondens arbete, och dels erbjuda processtöd till projekten i olika former. Rapporten *Dialogens paradoxer* är ett led i detta arbete och bygger på data som insamlats i Integrationsfondens projektverksamhet och analyserats av SIK-projektet.

Rapporten, *Dialogens paradoxer,* innehåller en bakgrundsteckning och problematisering av centrala begrepp i relation till interkulturell dialog men är framförallt en beskrivning av projekts erfarenheter av att arbeta med dialog som arbetsmetod. Det empiriska materialet i rapporten består av observationer och intervjuer från tio projekt som beviljats medel från Integrationsfonden. De deltagande projekten har arbetat med integrationsfrämjande åtgärder på olika sätt. Bland projekten återfinns de som haft dialog som huvudsakligt syfte, men även projekt som i sitt syfte angett att deras arbete bygger på andra angreppsätt. Vad dessa projekt har gemensamt är att interkulturell och eller interreligiös dialog, i någon form ändå återfinns hos alla projekt, oavsett om det är ett centralt angreppssätt eller inte. Därmed finns det i datamaterialet, exempel på dialog även om det inte är den åtgärd projektet har sökt medel för[1].

Rapportens resultat inleds med en redovisning av målet för dialog som arbetsverktyg. Vidare diskuteras hinder och möjligheter för dialogarbetet. Analysen utmynnar i ett antal paradoxer som vi funnit som centrala för att förstå dialogens möjligheter och svårigheter.

[1] Då projekt söker medel från Integrationsfonden finns följande åtgärder att söka; Samverkan, Dialog, Egenmakt, Medborgarkunskap, Hälsa, Indikatorer, utvärderingsmetoder, studier och lärande plattformar, Transnationellt samarbete.

Innehåll

Inledning 1
Rapportens teoretiska utgångspunkter 4
Etnicitet 5
Kultur 6
Kommunikation och identitet 7
Metod 9
Intervjuer med projekten 9
Forskningsetiska ställningstaganden 10
En kontextuell beskrivning av de studerade projekten 10
Resultat och analys 12
Målet för dialog som arbetsverktyg 12
Hinder och möjligheter 23
Dialogens paradoxer 31

Inledning

> *Integration har länge varit det dominerande invandrarpolitiska målet i Sverige. Det har varit närmast underförstått att man med detta har syftat på någon form av anpassning till det svenska samhällets normer. Med ett alternativt synsätt kan det mångkulturella samhället betraktas som ett ömsesidigt integrationsprojekt, där den etnisk svenska majoritetsbefolkningen och de etniska minoritetsgrupperna samarbetar för att tillsammans bygga en ny form av social gemenskap. Ur ett sådant perspektiv lever vi idag inte i ett mångkulturellt samhälle, utan i ett svenskt samhälle vars befolkning visserligen är av varierande etnisk härkomst, men som inte har erkänt sin nya mångkulturella identitet till fullo*
> (Hellgren,2008,s.81)

Citatet ovan lyfter en problematik som är central för den här rapporten och integrationsarbete i stort och det är hur integration och ett mångkulturellt samhälle skapas i praktiken. Uppenbarligen är integration och mångkulturalitet inte något som uppstår av sig självt bara för att människor med olika bakgrund samlas och lever inom samma geografiska område. Något mer måste till, något som får människor att mötas och reflektera över sina och andras värderingar. Något som kan låta lätt i teorin men som visat sig vara svårare att överföra till praktiker.

Sverige brukar räknas som ett land som har anammat den mångkulturella modellen för sin invandrarpolitik. Det betyder att man förespråkar territorialprincipen framför härstamningsprincipen. Det har heller inte (åtminstone inte i praktiken) varit fråga om några tester för att få medborgarskap. Däremot kan det finnas andra krav som till exempel krav på vistelsetid i landet. Den mångkulturella modellen förutsätter också lika sociala och politiska rättigheter samt att den som kommer ny till landet skall kunna fortsätta utöva sin religion och kultur (Dahlström, 2007). Om man närmare studerar det faktiska utfallet av integrationspolitiken i Sverige ser man dock vissa avvikelser från den mångkulturella modellen. Bland annat är medborgarskapslagarna grundade på härstamningsprincipen och inte territorialprincipen, vilket går rakt emot vad som nämnts ovan. Under senare år har Sverige dock rört sig bort från härstamningsprincipen och börjat närma sig

territoralprincipen [2]. Redan 2006 så påtalade OECD i sin rapport *Territorial Reviews* vikten av att Sverige måste förändra sig och bejaka mångfaldens sociala, kulturella och ekonomiska värde.

Ett led i arbetet med integration är upprättandet av Europeiska integrationsfonden (EIF)[3] som en instans där olika aktörer kan söka pengar för integrationsfrämjande verksamheter. Målgruppen för Integrationsfondens projekt inkluderar följande kategorier av invandrare och tredjelandsmedborgare:

- Anhöriginvandrare (dock inte anhöriga till flyktingar eller skyddsbehövande inom den sk. Tvåårsramen).
- Personer som fått uppehållstillstånd av s.k. humanitära skäl (och anhöriga till dessa)
- Arbetskraftsinvandrare (dock inte säsongsarbetare) (Svenska ESF-rådet, 2007).

Utgångspunkten för det svenska integrationsarbetet är den pågående processen för att skapa ett gemensamt EU-ramverk för integration som tog sin början i Tammerfors 1999 och som sedan bekräftats av medlemsstaterna vid Europeiska rådets möte i Haag 2004. Detta arbete har bland annat utmynnat i EU: s 11 grundprinciper för integrationsarbetet vilka är:

1. Integration är en dynamisk dubbelriktad process med ömsesidigt tillmötesgående mellan alla invandrare och invånare i medlemsstaterna
2. Integration innebär respekt för Europeiska unionens grundläggande värderingar
3. Sysselsättningen är en väsentlig del av integrationsprocessen och är avgörande för invandrarnas delaktighet, för invandrarnas bidrag till världssamhället och för att synliggöra dessa bidrag
4. Grundläggande kunskap om världssamhällets språk, historia och institutioner är absolut nödvändig för integrationen. Att ge invandrarna möjlighet att förvärva denna grundläggande kunskap är viktig för en framgångsrik integration
5. Utbildningsinsatser har avgörande betydelse för att göra invandrarna, och i synnerhet deras efterkommande, beredda att bli mer framgångsrika och aktiva deltagare i samhällslivet

[2] Se Migrationsverket, Territorialprincipen. Ett barn blir medborgare i det land på vars territorium det föds. Gäller inte i Sverige. Jämför med Härstamningsprincipen. http://www.migrationsverket.se/info/720.html , hämtat den 5 december 2012

[3] För att underlätta läsningen kommer vi i rapporten fortsättningsvis skriva Integrationsfonden eller förkortningen EIF

6. Invandrares tillträde till institutionerna samt till offentliga och privata varor och tjänster på samma grund som inhemska medborgare och utan diskriminering har grundläggande betydelse för integration
7. Ofta förekommande samspel mellan invandrare och medlemsstaternas medborgare är en grundläggande mekanism för integration. Gemensamma forum, en interkulturell dialog, utbildning om invandrare och invandrarkulturer och stimulerande levnadsförhållanden i stadsmiljön ökar samspelet mellan invandrare och medlemsstaternas medborgare
8. Utövandet av olika kulturer och religioner garanteras i stadgan om de grundläggande rättigheterna och måste tryggas, om utövandet inte strider mot andra okränkbara europeiska rättigheter eller den nationella lagstiftningen
9. Invandrarnas medverkan i den demokratiska processen och i utformningen av integrationspolitik och integrationsåtgärder, särskilt på lokal nivå, som stöder integration
10. Att integrera integrationspolitiken och integrationsåtgärderna i alla relevanta politikområden och myndighetsnivåer och offentliga tjänster är en viktig faktor vid utformningen och genomförandet av den allmänna politiken
11. Att utarbeta tydliga mål, indikatorer och utvärderingsmekanismer är nödvändigt för att anpassa politiken, utvärdera framstegen när det gäller integrationen och göra informationsutbytet effektivare

Europeiska Unionens Råd. (2004; s. 11-13).

ESF-rådet som förvaltar Integrationsfonden har dessutom pekat ut några områden inom arbetslivet som är av särskilt intresse för integrationspolitiken och dessa är hälso- och sjukvård, äldreomsorg, och skola. Grunden till val av område är att det antas att på dessa ställen sker kontinuerligt kommunikation och möten mellan svenskfödda och invandrare. Således utgår ESF-rådet (2007) från att integration kan främjas genom förbättrad kunskap och förutsättningar på dessa områden. Det kan till exempel handla om förändrat bemötande inom vården, eller ökat fokus på integration i skolans aktiviteter. ESF-rådet lyfter också några prioriterade grupper som äldre, förtidspensionärer, kvinnor och lågutbildade. Utöver arbetslivet identifieras några andra samhällsområden som man anser vara av vikt för en förbättrad integration och dessa är, SFI, skolan, trossamfund och kriminalvården. Ovanstående områden förgrenas ner på målgrupper för Integrationsfondens arbete vilka utgör:

- Interkulturell och interreligiös dialog
- Samhällsinformation och medborgarkunskap- värdegrunder
- Familj- uppfostran- socialisering- alternativa arenor och nätverk
- Informella integrations- och försörjningssystem- incitamentstrukturer
- Ungdomar med utländsk bakgrund
- Kriminalitet, klass, kultur och etnicitet
- Hälsa

Från Integrationsfondens sida vill man gärna se åtgärder på olika nivåer i samhället, d.v.s. såväl centralt, regionalt som lokalt. Därutöver vill man inkludera såväl näringsliv, som offentlig sektor och frivilligorganisationer. Ett aktivt deltagande av tredjelandsmedborgare är en förutsättning. I den här rapporten kommer vi att fokusera på den första punkten, nämligen interkulturell och interreligiös dialog som praktiker i integrationsarbetet.

Rapportens teoretiska utgångspunkter

För att lättare följa vår tanke kring integration, i detta fall via interkulturell och interreligiös dialog, så lägger vi här en teoretisk grund till hur vi har tolkat och förstått insamlad data. Vi lyfter även fram viktiga begrepp i relation till rapporten. Vårt teoretiska perspektiv är interaktionistiskt, vilket är ett synsätt där människan ses som en social varelse. Människan skapar sitt sociala jag utifrån den mening som personer och attribut i deras omgivning har för dem, vilket i sin tur är beroende av sociala händelser och processer i individens vardag. Hur händelserna och processerna som skapar mening ser ut kan skilja sig, från kultur till kultur (Barlebo & Wennerberg, 2001).

En av de processer som är med i skapandet av mening och som vi använder i definierandet av innehåll är språket. Språket är dessutom den faktor som strukturerar verkligheten samtidigt som språket i sig är gemensamt konstruerat. Eftersom språket är vårt tillträde till verkligheten gör det vår verklighetsbild konstruerad därför förändras även verkligheten i och med att människor skapar nya bilder av densamma. Vi människor förhåller oss till den sociala ordning som vi kommer överens om, och den förändras då majoriteten anser de behövligt att skapa nya normer för vårt sätt att leva tillsammans (Barlebo & Wennerberg, 2001).

I relationen mellan data och begreppet integration menar vi därför att de processer och händelser som dessa relaterar till är socialt konstruerade och bygger på majoritetssamhällets kultur. Vi menar dessutom att det finns en risk att immigranternas kultur lyfts upp som ett konstruerat problem som står i vägen för en lyckad integration (jmf Darvishpour & Westin, 2008; s 14).

Etnicitet

Vi ser även begreppet etnicitet som något konstruerat och föränderligt. Westin (2008) menar i relation till detta att etnicitet inte en egenskap eller något som grupper eller individer ”har” utan istället ”en kvalitet som utmärker en viss typ av grupprelationer”(s.27). Ett sådant interaktionistiskt perspektiv på etnicitet är fruktbart därför att det ger förklaringar till hur etniciteter fylls med innehåll och hur detta innehåll förändras beroende på tid och miljö. Etniciteter blir på så sätt kontextuellt beroende konstruktioner som används för att till exempel hålla samman en grupp och skapa trygghet och identifikation. Det senare kan kanske också vara en förklaring till varför vissa etniska identiteter tycks vara så beständiga. I enlighet med detta så kan vi betrakta etnicitet som ”ett konstruerat och därmed förändligt fenomen”. (Westin, 2008; s. 27).

För att förstå de olika etniska identiteternas förhållande till majoritetsbefolkningens etniska identitet kan det vara fruktbart att använda sig av Benedict Andersons begrepp ”föreställd gemenskap”. Anderson (1993) menar att nationalstaten byggs upp av gemensamma normer som skapas genom exempelvis skolväsende, allmän läskunnighet, tidningar och andra medier etcetera. Normerna gör att människorna i en stat kan känna gemenskap och samhörighet vilket också är länkat till en social identitet (se även Westin, 2008). I de här processerna för att skapa gemenskap spelar naturligtvis symboler såsom, flagga, nationalsång och landslag också en viktig roll. Vi är sällan så svenska som när det går bra för de svenska landslagen och vice versa.

Westin (2008) menar att nationsbyggandet och Sverige som nation och svenskheten som etnisk identitet således handlar om att skapa kollektiva villkor, värderingar och ramar som håller samman människor i en nationell identitet trots regionala, individuella och lokala skillnader. Detta kan synas självklart för de som är födda och uppvuxna i Sverige men hur förhåller man sig till det om man från början fått med sig ramar från en annan nationell eller etnisk identitet? Organisationen kräver att det finns något att spegla den egna etniciteten mot. Således kan man säga att etniska identiteter kan förstärkas när grupper lever tillsammans i social interaktion. Det är alltså inte isolering och avskildhet som stärker de etniska identiteterna (Westin, 2008; De Los Reyes mfl, 2007). Stier (2008) beskriver

samtidigt att i ett samhälle som Sverige där flera etniska identiteter lever samtidigt definieras och omdefinieras dessa utifrån sina förhållanden till varandra. Individens identifikation som etnisk svensk är i sin tur länkad till gruppidentiteten ”svensk” på så sätt att gruppidentiteten bygger på att individen vill identifiera sig med de värderingar, attribut och egenskaper som anses vara svenska. I relation till interkulturell dialog och interreligiös dialog kan projektens föreställningar synliggöra vilka sociala konstruktioner som dialogen grundas på. En viktig faktor i dessa sociala konstruktioner är begreppet kultur och hur det används för att skapa avstånd eller minska avstånd.

Kultur

Kultur är ett mångtydigt begrepp med innebörder som drar åt olika håll. Samtidigt är det ett vitt spritt och använt begrepp. Ordet kultur härstammar från latinets ”cultura” som betyder bearbetning, odling, bildning, och härleds från ’Colo’ odla (Nationalencyklopedin, 2014). ’Colo’ har också andra betydelser som vårda, dyrka och att bebo en plats. Begreppet som i sin tidiga användning främst åsyftade individuell utveckling och förädling omvandlades under 1700-talet till att omfatta sociala kategorier och hela samhällen. Sedan dess har begreppet också sammankopplats med ett sätt att ordna världen i kategorier kopplat till kolonialism och imperialism (Öhlander, 2005).

Kultur kan användas om:

1) personlig bildning, olika varianter av kultur i estetisk mening och antropologisk mening
2) människlighetens gemensamma drag men kultur kan också vara det som skiljer olika sammansättningar av människor åt
3) en enskild individ eller ett helt kollektiv
4) specifika grupper indelade efter ålder, kön, klass eller yrke
5) en kontinent, till enskilda transnationella regioner, nationer eller lokala platser
6) en viss vana eller handlingsmönster, sammanlänkat med särskilda ideal och värderingar – t.ex. alkoholkultur, möteskultur eller umgängeskultur
7) en process av utveckling
8) mot något bättre, mer förfinat
9) en pågående aktivitet som skapas och omskapas av människor och existerar i kommunikation mellan människor (Pripp & Öhlander, 2005).

Begreppets många potentiella betydelser och användningar gör det komplext. Särskilt eftersom många användningar av begreppet kultur är motstridiga och några bygger på gamla etnocentristiska och eurocentriska föreställningar. Att dessa potentiella betydelser

och användningar dröjt sig kvar i termen och delvis är divergerande gör begreppet hyperkomplext. Hyperkomplexiteten görs också tydlig i de åtskillnadsprinciper, etniska och kulturella hierarkier, utvecklingsidéer, etc. som lagts till kulturbegreppet.

Grunden i kulturbegreppet som det används här är enligt Samovar, et al (2009) att kultur är något inlärt och något som kommuniceras i interaktion och dialog med andra. Kulturen förs vidare genom olika kanaler (media, talesätt, legender) och via olika ”förmedlare” (föräldrar, institutioner, vänner, kyrkan). Genom dessa kommuniceras stommen i kulturen som är värderingar, idéer och självuppfattningar vilka – för att kulturen skall fortsätta leva- måste delas av alla i gruppen. Dahlstedt (2011) vänder sig dock mot synen på att kultur är något homogent eller statiskt som man bär med sig som en ryggsäck, i relation till Dahlstedts kritik ser vi istället kultur som något som uppstår i möten mellan människor.

Även om kultur är i ständig förändring så finns det faktorer som inom kulturerna motverkar förändring som till exempel djupt rotade traditioner och vanor. Samovar et al (2009) menar att ”tradition” är en stark makt liksom vanans makt och det är därför inte alltid som förändringar är välkomna utan snarare kan de ses med misstänksamhet eller till och med fientlighet. En annan faktor är att kulturer strävar efter att överleva och därför inkorporerar de endast inslag från andra kulturer som stämmer överrens med eller förstärker den egna kulturen. Det kan också finnas en skillnad mellan ytliga förändringar och djupa förändringar. En kultur kan ge sken av att ha förändrats genom till exempel nya matvanor eller nya sätt att klä sig. Men detta är endast förändringar på ytan och något som snarare liknar populärkulturella förändringar. En kultur går djupare än så med sina traditioner och självuppfattningar och det är där kulturen ofta förblir oförändrad. Dock skall man inte underskatta värdet av förändringar på ytan. Ferraro (2008) menar att alla delar av en kultur går i varandra i en integrerad helhet. Därför kan förändringar i en del leda till förändringar i de andra delarna. Hall (1976) uttrycker sig liknande när han säger att *”You touch a culture in one place and everything else is affected” (s.13-14)*

Kommunikation och identitet

”Culture is communication and communication is culture” (Hall, 1976, s.14)

Kommunikation är att likna vid en process eller en ständigt pågående aktivitet. Samovar et al (2009) liknar kulturen vid den grekiske filosofen Herakleitos utsaga om att man aldrig kan stiga ner i samma flod två gånger eftersom vattnet hela tiden flyter vidare. På samma sätt menar Samovar et al (2009) att kulturen aldrig riktigt är densamma. Ef-

tersom det ständigt sker en kommunikation mellan och inom kulturerna så förändras de hela tiden. Det kommer in nytt vatten och gammal vatten flyter vidare. Det betyder att likaså att kommunikationen aldrig är statisk eller isolerad från tidigare kommunicerade händelser. I många fall är vi inte ens medvetna om den kommunikation som sker runt omkring oss och som kommuniceras via budskap på reklampelare, löpsedlar, meddelanden i tunnelbanan, kläder, frisyrer, eller små blinkningar av förbipasserande. Flera av dessa budskap absorberar vi och sänder ut oreflekterat, det kan till exempel handla om könsroller, kulturella markörer eller klassmarkörer (Samovar, 2009). Samtliga dessa markörer ingår som delar i vår identitet eller kanske skall man säga utgör våra sammansatta identiteter? Vår identitet byggs nämligen upp av flera olika identiteter som får uttryck i olika sammanhang (Turner et tal; 1994, s. 454-463) identifierar tre olika kategorier av identiteter som kanske kan liknas vid tre olika nivåer.

1. Mänsklig identitet: som separerar oss som människor från övriga djur
2. Social identitet: som grundar sig på de olika grupper en individ ingår i, det kan till exempel handla om åldersgrupper, etnicitet, yrke, var man bor etc.
3. Personlig identitet: som är det som utmärker individen som unik i förhållande till övriga i gruppen, till exempel personliga talanger eller egenheter. (Samovar et al; 2009, s. 155)

Liknande uppdelning finns även hos Hall, (1976) som också diskuterar i tre nivåer i uppbyggnaden av en identitet. Hall benämner dem som personlig identitet, relationell identitet och kollektiv identitet. Den personliga identiteten beskrivs som Turners modell som det som gör individen unik i relation till gruppen. Den relationella identiteten är bunden av de relationer vi kommunicerar i som till exempel chef/anställd, elev/lärare, läkare/patient, man/kvinna etc. Kollektiva identiteten liknar Turners sociala identitet och har alltså att göra med i vilka sammanhang vi ingår (Samovar et al, 2009). Samtliga dessa nivåer är viktiga i interkulturell dialog och dialogen bör föras kring samtliga nivåer. Det är viktigt att man inte ser identiteten som endimensionell och bara fokuserar på kultur.

Sammanfattningsvis ser vi begreppen identitet, etnicitet, kultur och kommunikation som komplexa och länkade i varandra på olika sätt. Kännetecknade för alla ovanstående begrepp är dock att de bygger på sociala konstruktioner och är föränderliga både i sitt sätt att förstås, kommuniceras och ta sig uttryck i det praktiska sociala samspelet mellan människor.

Metod

Det empiriska material som rapporten bygger på har samlats in med hjälp av kvalitativa metoder, framförallt intervjuer och observationer men även skriftlig korrespondens med projekten och dokumentanalys. Med de datainsamlingsmetoderna ger vi de deltagande projekten möjlighet att dels lyfta fram sina erfarenheter, dels kunna vara delaktiga i att också formulera vilka frågeställningar som är relevanta i relation till ämnet dialog. Metodvalet har skett utifrån utgångspunkten att projekten genom sina erfarenheter och projektarbete har viktig kunskap att förmedla och sprida till andra.

Intervjuer med projekten

Intervjuerna som genomförts är semistrukturerade till sin karaktär (Kvale & Brinkmann, 2009), det vill säga vi har haft en tematiskt organiserad frågeguide och anpassat innehåll utifrån varje enskilt projekt. I den kvalitativa intervjun eftersträvas att inleda intervjun med så öppna frågor som möjligt för att öppna upp för spontanitet och minska styrningen från intervjuaren och därmed även minska risken att intervjuarens fördomar eller tidigare kunskaper påverkar informanten. Ett vanligt sätt att inleda intervjun är med ”den stora resan,

”vilket innebär att intervjuaren ber informanten rekonstruera ett händelseförlopp eller en erfarenhet (Starrin och Renck, 1996). I denna studie valde vi att låta projektledarna berätta om hur aktiviteterna i projektet såg ut. I intervjuerna strävade vi efter att tillsammans med informanten bygga upp ett sammanhängande och begripligt resonemang för att nå djupare förståelse för deras bild av interkulturell dialog och integrationsarbete. Eftersom den kvalitativa intervjun inte följer en standardiserad intervjumall, utan istället arbetar utifrån öppna frågor och frågeområden, krävs att intervjuaren utvecklar och följer upp informantens svar och har förmåga att anpassa sig och anta många olika sociala roller beroende på vem han eller hon intervjuar (Kvale & Brinkmann, 2008). Därför har intervjuerna fått olika form beroende på vem vi har intervjuat och i vilka miljöer intervjuerna har utförts. Vissa intervjuer har varit mer formella än andra och intervjuerna är också olika långa. I regel ligger dock intervjuerna på mellan 60-120 minuter i längd. Alla intervjuer har spelats in på minidisc.

Intervjuerna har genomförts med projektledare/projektdeltagare som vid tidpunkten för intervjun nyligen hade påbörjat sitt projekt eller var mitt i projektfasen. Detta är en faktor som är viktig att ha i åtanke då dessa olika faser som projekten befinner sig i också skapar skilda förutsättningar. Det är rimligt att tänka sig att de projektledare intervjuats då projektet avslutats har en större distans till projektet och också haft en möjlighet att följa projektet i alla dess faser. En ytterligare implikation i relation till att intervjua både pågående

och avslutade projekt är att i relation till de pågående projekten har vi kunnat genomföra en mer heltäckande datainsamling och förutom intervjuer också haft möjlighet att besöka projektaktiviteter.

Analysen av intervjuerna har skett utifrån arbetssätt inspirerade av Grounded theory (Corbin och Strauss, 2008). Det har inneburit att intervjuerna efter transkribering har kodats och kategoriserats samt att vi genomfört återkommande jämförelser mellan olika delar av datamaterialen där vi fokuserat på likheter och skillnader. Analysen har utmynnat i ett antal tematiker som utgör projektets resultatdel.

Forskningsetiska ställningstaganden

Vi har under hela arbetsprocessen från kontakt med projekt, till datainsamling, analys och rapportskrivande beaktat de forskningsetiska principer som är formulerade av Vetenskapsrådet (2011) kring individskyddskravet, vilket kan sammanfattas utifrån de fyra etiska principerna: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Konkret innebär detta i relation till vårt arbetssätt att vi har frågat om deltagarnas samtycke. I rapporten har vi även fingerat de deltagande projekten. När människor i forskningssammanhang uttrycker sig, såväl utifrån personliga erfarenheter, som åsikter och vilja så kan det uppstå en etisk konflikt mellan forskarens krav och vilja att återge data, samt att ge källan största möjliga frihet att uttrycka sig. De erfarenheter och åsikter som källan uttrycker kan i en text komma att kännas igen. Eftersom projekten som finansieras av Integrationsfonden är relativt få till antalet så finns risken att projekten kommer att känna igen varandra utifrån beskrivningarna. I skrivarbetet har vi hela tiden fört en diskussion om hur mycket information vi kan lämna ut om projekten och vad som bör lämnas dolt. Att vi skulle fingera namn på projekten kändes uppenbart. Svårare blev det när det kom till beskrivning av projektens verksamheter eftersom vi kände att det var en stor del av resultatet i rapporten. Att utelämna beskrivning av verksamheterna skulle göra analysen obegriplig. Därför har vi valt att ta med vissa beskrivningar av projektens verksamheter trots att detta kan leda till att projekten blir igenkända av andra projekt.

En kontextuell beskrivning av de studerade projekten

Alla de studerade projekten har som gemensamt syfte att bidra till förbättrade integrationsprocesser på något sätt. Tankarna bakom och vad som underlättar integrationen/dialogen är dock olika. Även om projekten kan ha skilda åtgärder är dialog ett viktigt verktyg för att bidra till integration och kan ses som ett nav i integrationsarbetet. De 10 studerade projekten som ligger till grund för denna rapport, jobbar i vitt skilda verksamhetsfält, och har aktiviteter som exempelvis handlar om att arbeta för ett mer inklude-

rande kultur- och föreningsliv i en kommun, empowerment aktiviteter eller erbjuda föräldrastöd i form av samtalsgrupper. Projekten riktar sig till olika åldersgrupper och till kvinnor och män. Ett flertal av projekten har dock kvinnor som målgrupp.

Resultat och analys

Rapportens resultatdel är uppbyggd utifrån ett antal teman som framkommit i analysarbetet. Först sker en presentation av projektens beskrivningar av vad dialog som verktyg kan bidra med i integrationsarbetet. Dessa beskrivningar kan sammanfattas i tematikerna: *Handlingsberedskap, Gemenskap* och *Förändring.* Tematikerna är gjorda utifrån ett försök att urskilja de skilda bakomliggande tankarna hos projekten, dessa ska dock inte ses som helt åtskilda då de i viss grad överlappar varandra. Efter detta följer ett avsnitt som visar på hinder och möjligheter i projektarbetet. Därefter följer ett avsnitt som vi kallar för *Dialogens paradoxer* och som handlar om dialog som arbetsform och den komplexitet som detta kan innebära i relation till Integrationsfondens projektverksamhet.

Målet för dialog som arbetsverktyg

Handlingsberedskap

Dialog kan ses som ett redskap för att ge en individ handlingsberedskap. Handlingsberedskap tar sig ofta uttryck i en strävan att öka den kulturella kompetensen eller stimulera till ett interkulturellt förhållningssätt. Denna typ av aktiviteter korresponderar mot punkt 4 och 5 i EU: s 11 grundprinciper för integration, Europeiska Unionens Råd, (2004; s. 11-13). Punkterna lyder:

4. **Grundläggande kunskap om världssamhällets språk, historia och institutioner är absolut nödvändig för integrationen. Att ge invandrarna möjlighet att förvärva denna kunskap är viktig för en framgångsrik integration.**
5. **Utbildningsinsatser har avgörande betydelse för att göra invandrarna, och i synnerhet deras efterkommande, beredda att bli mer framgångsrika och aktiva deltagare i samhället.**

Som synes av punkterna ovan utgår de från en ofta kritiserad ståndpunkt att det är ”de” som skall komma hit och lära sig om ”oss” och att vi inte har så mycket att lära om eller av ”dem”. Dahlstedt mfl (2007) menar att det dessutom är en ståndpunkt som verifierar majoritetssamhällets maktanspråk gentemot minoritetsgrupperna. I projektens praktiker problematiseras dock denna bild och vi kan snarare tolka praktikerna som en svår balansgång mellan andrafierande och inkluderande praktiker. Även om en majoritet av projektens aktiviteter handlar om att ge målgruppen kunskap om det svenska samhället finns det en medvetenhet hos många av projekten rörande problematiken att lära ut en kunskap enkelriktat istället för interaktion och ömsesidighet. Några av de studerade pro-

jekten har också aktiviteter som istället för att enbart fokusera på att öka handlingsberedskapen hos målgruppen också syftar till att öka densamma hos individer eller organisationer i majoritetssamhället för deras möte med målgruppen.

Ökad kulturkompetens i minoritetsgrupperna

Ett flertal av projekten handlar om det som formuleras i EU:s grundprinciper, nämligen att lära nyinvandrade om hur Sverige och ”svenskarna fungerar”. Efter att det empiriska materialet till denna rapport samlades in har också på nationell nivå kommit formaliserade krav på denna kunskap då alla nyanlända ska erbjudas samhällsorientering[4]. Att vi lyfter detta skall inte tolkas som en kritik mot praktikerna, sådan kunskap behövs. Vi vill dock visa på hur denna kunskap och detta tänkande kan ha både inkluderande och exkluderande effekter.

Flertalet av de projekt vi följt har olika typer av aktiviteter för att som vi tolkar det, ge individer en större handlingsberedskap i att fungera i det svenska samhället. Det kan handla om samhällsorientering av olika slag, praktiska färdigheter för att öka självständigheten som att lära sig cykla eller färdigheter av mer relationell karaktär som kurser i föräldraskap. *Mötesplatsprojektet* har som en del i sitt projekt en föräldragrupp där målgruppen är invandrare i det aktuella bostadsområdet. Deltagarna i föräldragruppen beskriver den stora betydelsen föräldragruppen har och framförallt mötet med de andra deltagarna. I intervjuerna beskriver de upplevelsen av att ha kommit från ett land där de kunde de kulturella koderna och resan till ett annat land där allt framstod som nytt och främmande. För flera av deltagarna i gruppen sammanföll dessutom flytten till ett nytt land med en ny livssituation då de blev föräldrar. Flera av kvinnorna åskådliggjorde en osäkerhet i sitt föräldraskap, framförallt i relation till det omgivande samhället då de själva hade lite kunskap om det samhälle som man alldeles nyligen kommit till. En av kvinnorna beskriver följande i intervjun;

> *Hemma i lägenheten är jag trygg då vet jag hur jag ska vara som mamma men när jag kommer till centrum blir jag osäker, alla tittar.*

Utsagan kan tolkas som en osäkerhet gentemot majoritetssamhällets normer. En osäkerhet som bottnar i att komma till en ny och okänd miljö med regler som man inte kan.

[4] Etableringsreformen, (2010:197) *Om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare*. SFS nr: 2010:197. Arbetsmarknadsdepartementet IU

Westin och Darvishpour (2008) menar att begreppet ”invandrare” såsom det används i Sverige, i sig inkluderar, eller förutsätter ett uteslutande av gruppen det betecknar. Att vara invandrare är att vara ”icke-svensk” och därmed annorlunda. Det som är annorlunda utesluts från det normala. Det som är annorlunda används också för att definiera det normala som ett ”icke-vi”. På så sätt finns ett intresse av att upprätthålla stratifieringen av olika grader av annorlundaskap som kan stärka definitionen av det normala. Stratifieringen av det annorlunda går att återfinna i acceptansens hierarki. Med acceptansens hierarki menar vi sorteringen av invandrargrupper som mer eller mindre lika oss. En sortering som påverkar invandrargruppers villkor i Sverige på arbetsmarknad såväl som i sociala relationer. Sverige är således byggt på ett monokulturalistiskt tänkande trots att det i Sverige finns flera olika kulturer representerade. Poängen är dock att det är den svenska kulturen som premieras och de andra kulturerna nedvärderas i förhållande till denna (Hellgren, 2008).

Citatet som lyftes fram tidigare från en av kvinnorna i föräldragruppen visar en medvetenhet om att man som minoritet i ett majoritetssamhälle hela tiden är bevakad och att ens handlingar granskas och blir bedömda efter majoritetssamhällets bild av ”den andre”. Det i sig skapar en rädsla att bryta mot tabun eller att ”göra fel”, vilket skulle innebära att man blev misstänkliggjord. Att då få delta i en grupp och diskutera exempelvis barnuppfostran med andra föräldrar var därför något som deltagarna uppskattade eftersom det skapade trygghet. Kvinnorna själva beskrev en önskan att få kunskap om ”det nya” och också möjlighet att få diskutera ”det nya” och sätta det i relation till tidigare erfarenheter av barnuppfostran och föräldraskap.

Dialog ger också möjlighet att orientera sig i det nya. Erfarenheterna från vardagen i det gamla landet sammankopplas med kunskaperna och erfarenheterna i det nya landet och när dessa korsbefruktar varandra skapas nya handlingsmöjligheter och perspektiv. En av kvinnorna beskriver vilken skillnad hon upplever att det är mellan den svenska skola som hennes barn går i jämförelse med de skolor hon är van vid i sitt hemland och som präglade hennes egen skolgång.

> *Det var stor skillnad. Du vet vi brukar inte prata när läraren pratar. Vi är vana vid det. Att komma till ett nytt land kan också innebära att tidigare nätverk är borta. Vi kommer till Sverige och det finns ingen mamma eller pappa eller släkt. När jag kom var de små [barnen] 6 år och nu har hon blivit 15 år. Jag har lärt mig kring tonåringen att det är många som lider under den perioden med*

barn. Det är inte bara jag. Det är så att man måste lyssna och fråga de andra för att lära sig

Kvinnornas berättelser från föräldragruppen tydliggör att föräldragruppen i form av att skapa handlingsberedskap visar sig ge trygghet i det nya samhället. Kvinnorna uttrycker en stor vilja till att få förståelse då deras barn ska leva och utvecklas i detta nya land. Handlingsberedskapen kan också fungera som ett sätt att göra *motstånd* och ifrågasätta praktiker i det svenska samhället. Vid flera tillfällen under intervjun framkommer kvinnornas starka önskan att vara närvarande vuxna och de riktar stark kritik mot svenska mödrar som de anser arbetar alltför mycket.

Vikten av *igenkänning* är något som framhålls i flera av projekten och dialogens stora betydelse för att uppnå detta. I vår samlade bild av projektaktiviteterna finns det dock en risk att igenkänningen främst sker tillsammans med andra immigrantgrupper då man ingår i ett projekt som organiserar aktiviteter just för dem. Deltagarna i föräldragruppen beskriver hur de föreslagit att föräldragruppen skulle öppnas upp och organiseras både för immigranter och för" svenskar" men att det varit svårt att locka "svenskar" till gruppen.

Ökad kulturkompetens i majoritetssamhället

Ett projekt som arbetat med öka handlingsberedskapen för individer i majoritetssamhället är *Vårdprojektet* vars syfte är att öka den kulturella kompetensen hos svensk vårdpersonal som arbetar inom psykiatrisk vård. Detta framhålls av projektledaren som ett verktyg för att öppna upp dialogen. Från Integrationsfondens sida har vårdsektorn pekats ut som ett område av särskilt intresse eftersom det antas att det där kontinuerligt sker möten mellan svenskfödda och invandrare (ESF-rådet, 2007). Projektledaren pekar på nödvändigheten av att främja interkulturell dialog genom ökad kulturell kunskap som ett sätt att möta patienterna;

Att känna till att hur kulturen kan påverka symtombilden. Det som de säger till mig rätt ofta är att de inte kan lära sig tio olika kulturer. vi har patienter från så många olika, först finns det allmänna kunskaper, men sedan säger jag till dem att, tror att det är viktigt att lära sig två eller tre kulturer. Lite grundläggande frågor och aspekter och det handlar väldigt mycket om patienternas bakgrund

I citatet framkommer en bild av att kulturell kompetens är något man kan skaffa sig genom att lära sig om andra kulturer. Genom att jag lär mig något om varierande sätt att

betrakta och tolka vardagen samt att skapa mening så har jag också större möjligheter att möta denna människa i en dialog. I en sådan diskussion om kulturell kompetens är det dock viktigt att inte fastna i det som Dahlstedt (2011) lyfter fram som faran med metaforer som kulturmöten eller kulturkrockar, dvs. att man ser personerna som bärare och förmedlare av en kultur. Ett sådant synsätt cementerar kulturen som något givet och homogent. Istället bör man enligt honom se kultur som något som uppstår i möten, vilket ju faktiskt innebär att det kanske inte är så mycket kunskap om kulturer som kunskap om möten som är det viktiga. Samtidigt lyfter dock flera av projekten fram som en viktig framgångsfaktor vikten att ha en grundläggande kunskap och ett intresse för de kulturer människor kommer ifrån och en viktig förutsättning för att kunna mötas. Projektledaren i vårdprojektet exemplifierar det med följande citat;

> *Det var en patient som sa till mig, att han blev så irriterad. Det han upplevde var så besvärande var när han träffade någon ifrån sjukvården som frågade, ja från vilket land kommer du? Och han sa landet då, så nästa fråga då, Var ligger det landet? Fast det finns flera hundra från det landet här i staden. Och jobbar man på vårdcentralen eller psykiatrin så träffar man många från det landet. Vissa saker leder till att patienterna reagerar ganska starkt, blir osäkra och otrygga. Han vet inte var jag kommer ifrån, han vet ingenting om mig. Det är ingen bra start (--)man behöver inte lära sig alla kulturer eller alla detaljer i en kultur, men vissa grundläggande saker.*

Citatet ovan visar att det inte handlar om att kunna ha kunskap och färdigheter för att förstå alla kulturer och dess inneboende karaktärer utan pekar istället på vikten av att kunna några få saker om de grupper av individer som finns, exempelvis i en kommun. Informanten menar vidare att detta är förlösande i mötet och en förutsättning för att skapa dialog. Okunskap och ointresse skapar otrygghet och osäkerhet. Projektledaren från Vårdprojektet framhåller vikten av att kunna lite om en specifik kultur, vilket vi tolkar som att det blir en ömsesidighet i mötet. Som vårdgivare har du med automatik ett övertag i relation till patienten är det viktigt att maktrelationer överbryggas speciellt då tillit måste byggas speciellt i psykiatrisk vård. Det är då angeläget att betona fokus på själva mötet istället för på kulturen och stämmer väl överrens med resultaten från andra studier i vårdsektorn (Hultsjö, Berterö & Hjelm 2009; Dogra, Vostanis, Abuateya & Jewson 2007). I dessa studier framhölls att det inte heller uttrycktes ett behov av specifik kulturell kunskap hos vårdpersonalen. Istället var det kvalitén på vården som betonades. I begrep-

pet kvalité innefattas kommunikation och kompetens att kommunicera med människor med olika perspektiv och bakgrund som en viktig faktor.

En viktig del att ingå i en gemenskap är igenkänning. Att hitta referenspunkter. Denna viktiga förutsättning blir också synligt i ett annat projekt som riktar sig till minoritetsgrupper men som istället går ut på att hjälpa till under havandeskap och förlossning. Projektledaren lyfter kvinnornas exkluderade position i det nya landet.

> *De har tappat sitt eget sociala, alltså tappat framförallt sitt kvinnliga nätverk de har kvar i hemlandet. De kanske inte känner någon utan sin man, en del av dem. En del av dem kan inte språket, förstår inte riktigt hur vården fungerar och har kanske inte fått så mycket information kring hur kroppen fungerar och vad en förlossning är och man kan vara väldigt, väldigt rädd.*

Projektet handlar om att ge kunskap om hur vården fungerar i Sverige men också om att ge personligt stöd, vilket är viktigt för att skapa en trygghet. Det viktiga i en sådan situation är att båda parter går in med liknande förväntningar på vilken relation det är som skall byggas upp. I projektet har det uppstått situationer där parterna haft helt olika syn på vad för relation det är som skapas och där projektpersonalen ser det som en professionell relation där man hjälper en invandrare genom en process, men den invandrade personen tolkar det som en vänskapsrelation. I dessa fall har det uppstått konflikter eller besvikelse när projektpersonen vill avsluta sitt uppdrag. Konflikten bottnar i det som beskrivs som majoritetssamhällets ”vilja att hjälpa” och minoritetsgruppens ”vilja att inkluderas”. Detta handlar om två olika intressen med olika anspråk på engagemangets omfattning. För att inte hamna i liknande situationer är det därför viktigt att vara tydlig med vad som kan förväntas av projektarbetarna och projektverksamheterna. I *Stadsprojektet* arbetade en kommun med dialog som form för att ge både projektdeltagare och företrädare för kommunen en gemensam utbildning där syftet både var att öka kunskapen men också att skapa möten i och med utbildningstillfällena. I många av projektverksamheterna skulle man också kunna tänka sig att man tillgodoser behovet av att bli inkluderad genom att komplettera projektverksamheterna med verksamheter där svenskar och invandrare möts och får möjlighet att skapa personliga relationer.

Gemenskap

Skapa delaktighet genom möten och dialog

En övergripande tanke i integrationsprojekt är att invandrande individer ska bli en del i det nya samhället och känna tillhörighet. Ett sätt att skapa nya gemenskaper är att projekten fungerar som dörröppnare med syfte att slussa in de nyinvandrade i redan befintliga institutioner och sammanhang. Projekten formulerar sig då i termer av att de vill erbjuda olika former av stöd och verktyg till tredjelandsmedborgare. En strategi för att skapa dialog är etablera nätverk där mötesplatser för tredjelandsmedborgare och etnisk svenska ses en metod. I det sammanhanget ses segregation som motsatsen till integration och ett projekts mål kan vara att skapa nya platser för möten. Det här kan man ställa i relation till EU:s grundprinciper för integrationsarbetet punkt 1 och 7 som formuleras:

1. ***Integration är en dynamisk dubbelriktad process med ömsesidigt tillmötesgående mellan alla invandrare och invånare i medlemsstaterna***

7. ***Ofta förekommande samspel mellan invandrare och medlemsstaternas medborgare är en grundläggande mekanism för integration. Gemensamma forum, en interkulturell dialog, utbildning om invandrare och invandrarkulturer och stimulerande levnadsförhållanden i stadsmiljön ökar samspelet mellan invandrare och medlemsstaternas medborgare.***

Ett exempel på projekt som vill erbjuda arenor för gemenskap är *Fritidsprojektet* som syftar till att öppna upp kommunens föreningsliv för tredjelandsmedborgare. Projektet har en dubbelriktat informationssyfte då det dels vill informera tredjelandsmedborgare om föreningsutbudet i kommunen, och dels stödja föreningslivet i att ta emot nyinvandrade på ett bra sätt. Projektet initierades utifrån en problembild att nyanlända flyktingar inte tog del av kommunens föreningsliv.

> *Man vill stärka den här gruppen och att man, ja stödja och driva det här arbetet framåt alltså. Så det här nätverket [ett nätverk bestående av olika föreningar] identifierade en problematik som var, vi vill att man på ett bättre sätt använder föreningslivet för att jobba med integrationsfrågor.*

Som projektledaren för Fritidsprojektet beskriver i citatet ovan, ville kommunen bättre tillvarata föreningslivet för att öka integrationen mellan kommunens invånare. Här menar projektet att de demokratiska mötesformer som finns inom föreningslivet kan vara den insats och verktyg som utmanar och bryter fördomar.

> *Det här att skapa en mötesplats där just människor kan umgås helt obehindrat, där man just, jaa eller det är väldigt svårt att formulera vad det just är. Men att mötas och bryta fördomar och att... nyfikenhet. Att träffa människor och se att man kan lära någonting av, att varje människa är unik att man alltid kan lära någonting av varandra. Det tror jag verkligen på.*

I projektledarens beskrivning går att se en tro på att själva mötet är den primära handling som gör att motsättningar minskar och samtidigt ökar samförståndet mellan tredjelandsmedborgare och svenskar. I detta fall görs till ett verktyg som hanterar det främmande – fördomen.

Kännetecknande för ett flertal av projekten är tanken att dialogen uppkommer om människor träffas under lustfyllda former och gör roliga saker tillsammans. Projekten är ofta utformade utifrån en underliggande tanke att lärande är något som sker i hela människan och där det är centralt att använda olika sinnen. Projektens aktiviteter kan vara exempelvis estetiska skapandegrupper, matlagningsgrupper eller cykelträning. Genom att göra en aktivitet antas dialogen komma automatiskt. Tanken att projektaktiviteten ska vara lustfylld är något framhålls av flera projekt; ”En arena, lätt att komma in baserat på att det är roligt”. Genom den avslappnande formen och det lustfyllda ger även projekten möjlighet för deltagare att även ta upp svåra och känsliga ämnen;

> *Vi tar upp allvarliga saker på ett skämtsamt sätt. Saker som kan vara laddade.*

När projektmedarbetare beskriver sina projekt i termer av gemensamhetsskapande gör de det ofta det med ord som ”se individerna, vara lyhörda, personliga och genuint intresserande. Projekten framställer det som sker i projekten i ett motsatsförhållande till andra former av mötesplatser för nyinvandrade som exempelvis SFI, då projekten strävar efter annan typ av gemenskapsskapande aktiviteter och en gemenskap som i större utsträckning bygger på en högre grad av ömsesidighet.

Skapa förändring genom dialog

Ytterligare ett mål projekt beskriver med dialog som arbetsform, är att bidra till förändring på olika sätt. Förändringen kan å ena sidan handla om att individer ska kunna genomgå förändringar som att få bättre självkänsla och å andra sidan bidra till förändringar på samhällsnivå som exempelvis att utmana stereotypa bilder om invandring.

I *Konstprojektet* har barn med hjälp av estetiska uttrycksformer närmat sig Sveriges grundlagar. Genom dialog i skilda former mellan de vuxna pedagogerna och de deltagande barnen har lagarnas olika innebörder diskuterats och problematiserats. En bakomliggande tanke i projektet var att individer genom att få kunskap om det samhälle som man lever i kan man också ta aktiv del i samhällslivet och vara med och förändra. Sådana tankar går att relatera till begreppet empowerment, vilket är ett mångfacetterat begrepp och innehåller delar som makt, styrka och kraft (Askheim & Starrin, 2007) och som handlar om att människor görs mer delaktiga i sitt eget liv.

Empowerment är ett fenomen inom integrationsarbetet som innebär att individen/grupper skall ta inflytande över sin egen livssituation, en form av självstyre om man så vill. Empowerment beskrivs i texten *Jämlika barn lever längst*, som en möjlighet för individen att skaffa inflytande över sitt eget liv. Ett sätt att fördela makt från det offentliga till den enskilde invånaren, att omvandla en över- underordning till ett jag- och- du förhållande där alla är subjekt i en diskussion (Folkhälsoinstitutet, 1998). Empowerment kan också utifrån ett kritiskt perspektiv ses som ett steg i ett ”normaliseringsarbete” av individer där de professionella i sin roll uppmuntrar individer till ökad självkänsla och förmåga att agera inom det politiska området, samtidigt som individerna genom detta skolas i normalitet och vad som ses som eftersträvansvärt i samhället.

Konstprojektet vill med hjälp av olika pedagogiska metoder ge unga immigranter men också ungdomar födda i Sverige verktyg att förstå det samhälle som de lever i och samtidigt stärka dem i deras möjligheter att handla självständigt gentemot olika strukturella villkor. I och med att praktikerna betonar empowerment så kopplar de även an till de liberala styrningspraktiker som präglat integrationsarbetet sedan 90-talet. Dahlstedt (2006) menar att i den liberala demokratin utgår styrningen från att fostra aktiva medborgare som genom sin delaktighet upprätthåller och vidareförmedlar demokratins värden. Det finns en välvilja i dessa politiska ambitioner samtidigt som det inte går att komma ifrån att det fortfarande handlar om styrning efter förbestämda ramar. Enligt Rose (1999) bygger dagens samhällsstrukturer på ett ökat självstyre och ett aktivt medborgarskap. Med människors ökade självstyre följer också ett ökat ansvarig-görande av

individer och de olika konstellationer av subjekt som finns i samhället. Praktiskt innebär ovanstående ett ökat medvetandegörande om ens skyldigheter mot sig själv och andra. Gemensamt för dessa teknologier är att de skapar en vilja att engagera sig och vara delaktig i samhället, samt en ovilja att vara en börda för samhället(Dahlstedt, 2006). I intervjuer med de deltagande barnen i Konstprojektet beskriver de vikten av att ta del av samhällslivet som ett sätt att integreras. Ett av de deltagande barnen uttrycker:

> *Jag tycker man ska ta del av information, andras åsikter, läsa massor och titta och höra. Att höra andras åsikt så att man själv kan få en åsikt*

Citatet visar vikten av att vara en aktiv samhällsmedborgare, som gör val och kan formulera en egen åsikt. Ett annat av barnen beskriver det som att ”tycker att man ska vara delaktig”, och med andra ord blir delaktighet ett viktigt normativt värde.

Självklart räcker inte den medvetenhet som skapas för att omkullkasta de strukturella villkor som faktiskt råder, i exempelvis integrationsarbetet, men det kan vara en väg in till integration att tillsammans, i möte, svenskar och immigranter, diskutera och ifrågasätta de strukturer som bygger samhällets villkor. På så sätt får man också möjligheter att mötas på en arena där strukturerna diskuteras utifrån lika villkor utan att någon står med pekpinne och säger vad som är rätt eller fel.

I Konstprojektet där syftet varit att både ge kunskap om samhället och stärka de unga deltagarna var dialogen central och inte minst då det gäller att vara lyhörd för de ungas egna tankar om hur arbetet i projektet ska gå till och utformas. Dialogen blir den pedagogiska metoden för att nå de deltagande barnen men för att en verklig dialog ska kunna ske krävs att de pedagogerna tar ett steg tillbaka och låter barnen vara med och ha inflytande över vad som ska komma fram i dialogen. I diskussion med pedagoger och när vi var med i verksamheten synliggjordes hur viktig processen var inte minst för att kunna möta deltagarnas genuina frågor.

Dialogen lyfts också fram av informanter i de andra projekten. Både av projektledare och av deltagare. Flytten till ett nytt land kan innebära hög grad av isolering, vilket beskrivs av flera av de tredjelandsmedborgare som vi träffat under datainsamlingen. En av deltagarna i en föräldragrupp åskådliggör i en intervju hur hennes första fyra år i Sverige innebar att hon tillbringade mycket tid i hemmet, hon säger:

Jag bara satt hemma och studerade SFI. Men nu jag känner mig bra när jag går ut och träffar människor från olika länder.

Genom projektet har hon kommit med i gruppverksamhet flera gånger i veckan där möten och dialog är möjliga. Dialog som verktyg kan skapa förändring. Alla Integrationsfondsprojekt vill i någon mening bidra till förändring på så sätt att de i olika former vill verka för ökad integration. För en del av projekten är förändring det övergripande syftet och dialogen är verktyget för att skapa en medvetenhet och i förlängningen bidra till förändring. Både projektägare och medarbetare beskriver också att en stor del av förändringen har skett i dem själva. Möten och dialogen med andra har gjort att tidigare ställningstaganden och föreställningar har omprövats. En projektledare beskriver den förändring som ägt rum;

Om jag tänker mig själv liksom (--) jag kände inte en enda människa som hade invandrat till Sverige. Hela mitt umgängesmönster vilka jag umgås med har förändrats. Jag fattar ju nu att jag innan hade jättemycket fördomar om folk. Om man gick förbi ett gäng "oh farliga invandrarkillar", och nu är det större chans att jag känner dem än att de är farliga

Projektledarens berättelse visar på den tvåvägsprocess i lärandet som vi menar är grunden för en interkulturell dialog. Det handlar om att lära av varandra och problematisera sin egen position och sina egna värderingar. I mångt och mycket handlar det om ett identitetsarbete och ett lärande som syftar till nya relationer och identitetsanspråk.

Hinder och möjligheter

I analys av intervjuerna framkommer ett antal strukturella och individuella faktorer som projekten ser som hinder eller utmaningar att övervinna i arbetet med integration och interkulturell dialog. I det här avsnittet vill vi lyfta och problematisera dessa hinder och genom förslag på åtgärder vända dem till möjligheter.

Projektformens begränsning – strukturella hinder

Projekt som söker medel från Integrationsfonden vill på olika sätt främja ett integrationsarbete. En del av projekten vill skapa ”något nytt”, medan andra vill fördjupa eller utveckla någon aspekt av det arbete inom integration de redan gör. I projekten verkar personer som är engagerade och motiverade i att arbeta med integrationsfrågor i skilda former. De beskriver mångkulturalitet som spännande och utvecklande och drivs av en vision om att skapa ett bättre samhälle där alla medborgare inkluderas. Dock kan den drivkraft som projektmedarbetare beskriver få en törn då ”projektet möter verkligheten”, i form av olika hinder. Även om ett projekts mål kan vara att utgöra bryggan mellan tredjelandsmedborgare och det etablerade samhället kan det vara frustrerande att se att dialog är svårt att skapa utanför det egna projektet.

Av intervjuerna har framgått att det finns inbyggda strukturella hinder för integration i själva Integrationsfondens regelverk och krav på projekten. Ett av dessa krav handlar om målgrupp. Från Integrationsfondens sida finns krav på att projektens målgrupp skall vara tredjelandsmedborgare och hur många deltagare som är tredjelandsmedborgare skall redovisas skriftligen. Målgruppen för projekten får inte vara ”svenskar”. Om ett projekt har ambitionen att skapa möten mellan majoritetssamhället och minoritetsgrupper så befinner de sig plötsligt i en situation där delar av projektverksamheten riskerar att inte bli finansierad på grund av att den vänder sig till fel målgrupp. Detta trots att det i EU:s 11 grundprinciper för integration tydligt står formulerat att ”Integration är en dubbelriktad process med ömsesidigt tillmötesgående” (1:a principen) samt att ”samspel i olika former mellan invandrare och medlemsstaternas medborgare är en grundläggande mekanism” (7: e principen).

Utifrån innehållet i EU:s 11 grundprinciper borde det vara en självklarhet att såväl svenskar som invandrare med nödvändighet måste vara målgrupp för projektverksamheter finansierade av Integrationsfonden. Här verkar det dock som att bilden av ett ”De” som skall integreras i ett ”Oss” slår igenom, vilket gör att direktiven skapar en struktur där representanter från majoritetssamhället skall lära individer från minoritetsgrupperna hur de skall bete sig och vilka kunskaper de behöver för att passa in i majoritetssamhället.

Dahlstedt mfl (2010) menar att detta leder också till en syn på integration där det är ”de andra” som blir bärare av hindren för integration. Det är ”de andra” som skall utbildas och förändras.

Ytterligare en strukturell begränsning projekten beskriver är själva ansöknings- och redovisningsförfarandet vilket, i sin komplexitet, kräver en person med god kompetens i svenska språket och i myndighetspraktiker av olika slag. Det kräver även att den som ansöker har existerande ekonomiska resurser som kan användas, dels eftersom det är krav på medfinansiering och dels eftersom Integrationsfondens finansiering utgår efter prövning av redovisningen, vilket i praktiken innebär att utbetalning av projektmedel kan släpa efter med flera månader. Även om projekten som ligger till grund för den här rapporten kan beskrivas som kompetenta på dessa områden så har de samtliga framhållit svårigheterna med redovisningen och de ekonomiska villkoren. Vissa av de avslutade projekten som vi intervjuat har valt att gå över till annan finansiering på grund av att man inte mäktade med villkoren inom Integrationsfonden. Detta kan vi ställa i relation till att samtliga projekt i den här studien ändå har relativt stora myndigheter som projektägare eller är organisationer som är vana med liknande projektformer sedan tidigare. De som arbetar i projekten är också personer som väl behärskar det svenska språket.[5]

En av ambitionerna med Integrationsfonden har varit att få fler ansökningar från invandrarföreningar eller mindre intresseorganisationer där projekten drivs av invandrare istället för, som nu av svenskar för invandrare. Om vi då skulle ponera att en sådan organisation skulle vilja söka pengar så uppstår ju en rad hinder i det att man för det första kanske inte behärskar språket tillräckligt väl för att kunna formulera en ansökan och för det andra inte har de ekonomiska resurser som gör att man kan ligga ute med egna pengar till dess att finansieringen från Integrationsfonden kommer igång. I vissa fall har projekten även berättat om kostnader som inte godkänts och som har belastat organisationerna tungt. Kostnader som skulle vara omöjligt för mindre organisationer att ta därför att där inte finns liknande ekonomiska resurser. Detta kan i sin tur ställas i relation till att frivilligorganisationer, speciellt etniska frivilligorganisationer har visat sig ha svårt att komma till tals och ta del av de demokratiska processerna i Sverige (Dahlstedt mfl, 2010).

[5] Liknande svårigheter för det civila samhället att söka medel från Integrationsfonden beskrivs av Riksrevisionen 2014

Ordet integration som hinder

Vid ett annat projekt, *Studentprojektet*, upptäckte man och problematiserade att projektverksamheten tenderade att endast bli en aktivitet för invandrare, då få svenskar kom till projektets aktiviteter. Studentprojektets verksamhet syftade till få universitetsstudenter och invandrare att mötas. Detta gjorde man genom att anordna fester på studentnationerna. Festerna anordnades återkommande vid flertal tillfällen under året. De projektansvarig arbetade även här med informationsspridning via SFI, men även med att locka folk genom ett interaktivt forum. Projektet har varit mycket framgångsrikt i att locka nyanlända till festerna men haft svårare att locka studenter till nationsaktiviteter. Inledningsvis i projektet var de svenskar som engagerade sig, i huvudsak redan väletablerade medlemmar i den föreningen som driver projektet. Man kan därför ansluta sig till att dessa personer redan är engagerade i integrationsfrågor och kanske inte är den målgrupp som projektet i första hand skulle satsa på att nå. Men att nå ”medelsvenssonstudenten” har varit svårare.

I samma projekt har man parallellt med verksamheten haft utvärderare som granskat verksamheten och kommit med råd kring hur man kan ändra verksamheten för att göra den mer lockande för majoritetsbefolkningen. En viktig lärdom har därför varit att inte marknadsföra verksamheten som *”ett ställe dit nyanlända och svenskar kommer för att lära känna varandra".* Det visade sig att om man aktivt talar om sin verksamhet i form av kulturmöten eller integrerande verksamhet så tenderar man att skrämma bort majoritetsbefolkningen eller bidra till att man endast når de redan invigda. En av projektledarna beskriver det på följande sätt;

> *Folk tycker inte om att tvingas in i saker, att de märker att det finns en baktanke med arrangemanget. Och de som tilltalas av baktanken ,det finns ju folk som gör det med, får på något sätt för sig att de kommer för att göra invandrarna en tjänst, eller för att hjälpa dem på något sätt. Och det är ju inte tanken. De hjälper liksom sig själva lika mycket, tycker ju vi.*

Utifrån denna lärdom valde projektet att tona ner sitt egentliga syfte med projektet (som är integration) och fokuserar istället på aktiviteterna i marknadsföringen. Aktiviteterna kan vara att man erbjuder ett populärt band som spelar eller ”prova-på-dans” etc. Eftersom fokus flyttats till aktiviteterna har man också tänkt om vad det gäller vilka aktiviteter som erbjuds så att det även där blir en mångfald i utbudet. Ett steg på vägen har varit

att ordna med en ”konsertfixargrupp” som skall samarbeta för att locka ungdomar som vill arrangera konserter.

> *Framöver kommer vi alltså att vara väldigt tystlåtna om vad vårt syfte med projektet är. Inte prata om det som "invandrare träffar svennar", utan mer som "kom hit och lyssna på grym musik och gör roliga aktiviteter". Sen kommer vi så klart i praktiken att fortsätta med lära-känna temat, men bara inte flagga med det.(...) I stället för att haka upp oss på att försöka få folk att fatta att de har jättemycket gemensamt och kan vara vänner fastän de har helt olika referensramar, ska vi under en kväll försöka skapa så många nya referensramar vi bara kan. Så kanske hade de inget gemensamt innan, men allteftersom kvällen går får de mer och mer gemensamt.*

Citatet från en av projektledarna visar att projektet väljer att inte tala i termer av integration då de befarar att de skrämmer bort ”svenskarna”. Här menar projektledaren att genom att tysta ner integrationstanken öppnar man upp för att svenskar och tredjelandsmedborgare kan mötas och nya referensramar kan skapas. Här tonas samtidigt vetskapen ner om föreställda olikheter.

Dialog är något för professionella

Ett av de hinder som beskrivs för framgångsrik dialog är att dialogen i sig ses som svår och därmed som något som måste göras av professionella aktörer. *Vårdprojektet* formulerades utifrån en problembild att vårdpersonal av olika kategorier ansåg att integrationsfrågor i relation till patienterna var för svårt. Dialog och integration sågs som något som skulle skötas av särskilt utbildade personer. Projektledaren för projektet beskriver;

> *När jag föreläser om integration som en viktig del i behandlingen, då säger mina psykiatriker och psykologkolleger att det är en fråga för experter som inte angår oss. Men det måste ju vara en fråga för dig, det är ju en viktig fråga för din patient. Men det angår inte mig, jag vet inget om integration, det är ju, jag är jag, jag kan ingenting, jag är helt okunnig, jag har ingen tid i att sätta mig in i det. En annan måste ta i den frågan, en socialsekreterare eller arbetsförmedling, det ligger inte för mig.*

Som projektledaren beskriver kan integration, framförallt frågan om interkulturell dialog, ses som svårförstådd kunskap. Här sker på samma sätt en hänvisning till någon annan – någon som har kunskap, den professionelle. Om starka grupper som läkare och psykologer ser integration som en specifik kunskap, är det ganska troligt att den föreställningen

är den som så kallade ”medelsvensson” har kring andra kulturer. Vårdprojektets erfarenheter visar dock att det är nödvändigt med ökad kulturell kunskap för att på det sättet närma sig och öppna upp för interkulturella dialog.

> *Många av de här som inte har kommit in i samhället, det här känns inte bra. Detta beror på, eller hänger ihop med någon form av ohälsa, rätt så ofta. Inte alltid. Men även hänger ihop med ohälsa eller beror på låg utbildningsnivå eller att personen upplever att den inte kan lära sig språket. Det som händer efter en tid är att de blir påverkade, och ofta väljer de att, att inte satsa på utbildning, att inte satsa på att lära sig språket för de anser att de inte klarar det.*

I citatet ovan lyfter informanten fram att vi, de institutionella myndigheterna i Sverige, men även gemene man har ett viktigt egenansvar att öppna upp dialogen, för på så sätt möjliggöra kommunikation. En tolkning av detta är att majoritetssamhället ibland, som Vårdprojektets erfarenhet visar, avstår från dialog med hänvisning till att vi inget kan om kulturell olikhet. Det leder också till att vi inte ens inleder den. Samtidigt visar även citatet att det skiljer sig mellan etniskt svenskar och invandrade gruppers villkor till att bli en del av samhällslivet. Här framhålls att det inte finns en tydlig kunskap kring vilka svårigheter det finns med att anlända till Sverige. Projektledaren menar vidare att okunskapen kring kommunikation och interkulturell dialog i sig skapar det avstånd som just nödvändiggör integration och som är ett ytterligare skäl till att främja interkulturell dialog. Ovanstående beskrivna dilemman går att relatera till det som av Ålund och Schierup (1991) kallats för ”mångkulturalismens paradox” med vilket menas att det uppstår ett paradoxalt förhållande mellan Sveriges å ena sidan ambitiösa och generösa invandrarpolitik och å andra sidan den etniska hierarkisering som återfinns i det svenska samhället (se även Dahlstedt, 2008).

Att behöva rucka på gamla principer och vanor

Ett återkommande hinder men också möjlighet som projekten beskriver är att aktiviteterna lett till att tidigare förgivettaganden fått omprövats. Ibland kan också traditioner och etablerade strukturer i form av ”så här har vi alltid gjort, utgöra hinder.

Ett av projekten, *Föreningsprojektet*, syftar till att få nyanlända och tredjelandsmedborgare i en kommun delaktiga i föreningslivet. Samarbete sker dels med befintliga föreningar och dels med den utbildningsanordnare där SFI-undervisningen äger rum. Dessutom använde projektet sin sida på Facebook för att sprida information och locka deltagare.

Som ett led i detta arbete har projektet anordnat aktivitetsdagar dit föreningarna kommit, informerat och visat sin verksamhet. Projektet bygger på en tanke att integration är en ömsesidig process och därför vill projektet få till stånd möten där svenskar och nyinvandrade kan mötas och ordet delaktighet är därför centralt i hela verksamhetsidén. Integrationsverket (1999) skriver i en rapport följande;

> *Individen måste vilja delta och integreras och övriga samhället måste ge plats. Lyssna och vilja möta nykomlingen. Delaktighet bör vara grundbulten i alla integrationsprocesser. Hög grad av delaktighet innebär att man är med och formar det som sker i samhället – är medskapande i processen – och känner medansvar.*

Ömsesidighet och vilja framhålls som centrala aspekter för att uppnå integration, vilket också Föreningsprojektet lyfter fram som centralt i sitt arbete. Projektledaren beskriver att det krävs tid för att uppnå resultat i form av exempelvis hållbara mötesplatser och att aktiviteterna med syfte att ”skapa vilja,” vilket både riktar sig till nyinvandrade och svenskar. Projektets erfarenheter visar att det inte alltid är helt enkelt att skapa band mellan föreningars befintliga strukturer och de individer som skulle vilja vara en del av denna struktur. En utmaning i projektet har varit att visa på de vinster en breddad medlemsrekrytering kan innebär för föreningslivet. Projektmedarbetare beskriver det upplevda motstånd projektet stött på;

> *Man märker ju också att föreningarna kanske inte är så jätteorganiserade. Utan dom rekryterar ju kanske inte alltid aktivt utan du vet hur man gör, man ta med sina vänner det är så man gör. Så det är rätt, det är nytt för många att kunna tänka i de här banorna. Så vi blir ju på nåt sätt stödpersoner för föreningarna men också för, också för nyalända som kommer till platsen och hur skall man våga närma sig föreningarna. Så vi är liksom, vi är medlare.*

Projektet beskriver att föreningarnas invanda sätt att arbeta med vänrekrytering kan vara en strukturell barriär, och som kan vara svår att ta sig över. Vidare tar det dessutom tid att få föreningarna att ”tänka om” och ändra sina invanda arbetssätt. Att exempelvis aktivt gå ut och marknadsföra sig och locka individer till sin verksamhet var något som många föreningar inte vara vana vid och utgjorde ett passivt motstånd i form av att dela organisationen med Andra. I vissa fall, likt Föreningsprojektet, utgör projektaktiviteterna bryggan mellan det invanda och det nya, och kan genom sin fokus och ett medvetet förhållningssätt bidra till nya möten och arbetssätt.

Skillnader mellan att kollektivt mötas och att vara på samma plats.

Gemensamt för projekten är att de bygger på en tanke att en viktig mekanism i integrationsarbete är att få människor att mötas och genom detta skapa sociala relationer. Möten ses som en lösning att ta bort fördomar och exkludering och en väg till ökad acceptans och nya möjligheter, exempelvis på arbetsmarknaden. Tovatt (2013) visar i sin avhandling på betydelsen av sociala nätverk för att få arbete. Det är därför av vikt att bli en del av både det lokala, och det samhälliga livet för att möjligheterna till relationer och nätverk ska uppstå.

Men att få till stånd själv mötet med Andra kan vara svårt även om man samlar människor på en och samma plats. På något sätt måste man få dem att kommunicera med varandra och i vägen för detta står barriärer som språk, personlig osäkerhet och rädsla inför det annorlunda. Utmaningen i att skapa dialog handlar bland annat om att kommunikationen måste ske på andra sätt. *Föreningsprojektet* beskriver hur de blev uppmärksammade på att invanda kommunikationsmönster behövde utmanas;

> *Många är ju så vana med att man har ju liksom en broschyr som man sticker i handen på någon, men att tänka att det kanske inte funkar riktigt på det sättet. Det kanske inte funkar med en text som man skall läsa på svenska med en massa ord som bara..Det är lite sånt också man måste tänka om.*

Projektledarna belyser i citatet vikten av att tänka utanför ramarna om man vill ha till stånd en interkulturell dialog. Det fungerar inte att köra på i samma spår som man alltid har gjort, utan det krävs att projekt är kreativa och utvecklar nya metoder för att undanröja hinder. Som nyinvandrad i ett samhälle där språket också är nytt blir de bristande språkkunskaperna ett stort hinder i interaktionen med andra, dels för att man kanske inte förstår vad som sägs och dels för att man känner att man inte kan göra sig förstådd och är rädd att göra bort sig. Språket är ju inte bara präglat av sin grammatik utan också av kulturella uttryck som kan vara svåra att lära sig att behärska och som kan skapa osäkerhet hos den ovana användaren (Samovar et al, 2009).

I ett av projekten jobbar man aktivt med att under möten få människor att kommunicera och samarbeta via olika socialiserande lekar och aktiviteter. De som deltar blir placerade vid bord, då med en ”bordansvarig” som styr aktiviteterna. Från projektets sida ser man till att blanda sammansättningen av människor vid samma bord. Det är sedan bordsansvariges uppgift att motivera och få med dem som sitter vid bordet kring det som är kväl-

lens uppgifter. Det är också den borsdansvariges uppgift att få igång samtalet vid bordet och se till att alla är med i samtalet. Det gör han eller hon genom att aktivt samtala med och ställa frågor till dem som sitter vi bordet.

Projekten lyfter i sina berättelser fram att det ofta krävs ett aktivt agerande av dem i konkreta projektaktiviteter, att gå in och styra kommunikationen för att möten skall komma till stånd. Det kan som i ena fallet handla om att handgripligen gå in och delta i aktiviteten med dem som är där eller som i andra fallet handla om att arrangera integrerande och socialiserande aktiviteter som lekar eller tävlingar där människor tvingas att samarbeta och prata med varandra. Detta påvisar att dialogen eller följaktligen integration i sig måste upprätthållas genom aktiv medverkan från vad som skulle ses som en nationell integrationskår, bestående av dem som vet, har möjlighet och intresse – en egen profession.

Dialogens paradoxer

Intervjuerna med projektledare, medarbetare och deltagare i Integrationsfondens projekt samt observationer av projektverksamhet tydliggör dialogens potential och redskap i ett framgångsrikt integrationsarbete. Analysen visar dock att dialog inte alltid skapas utan svårigheter och att trots goda intentioner ställs projekt inför utmaningar. I följande avsnitt redovisas ett antal paradoxer, alltså vissa tankemotsättningar i relation till vad som är en bärande komponenter i dialogen som form.

O)Likhetens paradox. Lyfter likheter och betonar skillnader

En central paradox i relation till integration handlar om projektens föreställningar om att å ena sidan göra interkulturell dialog mindre svår och å andra sidan krav på ökad kulturell kunskap som förutsättning för att dialog ska kunna möjliggöras. Ett flertal projektexempel visar att dialogen kan göras utan kunskap om den andres olikhet samtidigt som det i andra projektexempel ställs krav på ökad kulturell kunskap och där olikheter snarare blir något som betonas.

I materialet finns en komplexitet rörande dialog som form och vad som krävs för att få den till stånd. Det finns uttalanden om att ”avstå från att öppna dialogen”, samtidigt finns även exempel där ordet integration inte nämns på ett aktivt sätt då det finns risk för att själva mötet inte ens blir av och på samma gång så efterfrågas *mer* kulturell kunskap, då i form av verktyg för att kunna öppna dialogen.

I en diskussion om interkulturell dialog riskerar man att hamna i en position där kulturer blir låsta enheter som befolkas av grupper av homogena individer. Det leder i sin tur till ett kulturessentialistiskt perspektiv som bortser från alla individuella faktorer och gör kulturen till den dominerande meningsbäraren. I sådana praktiker försvinner hänsyn till socioekonomisk bakgrund, miljö, hälsa, kön, utbildning, sociala nätverk, och så vidare (Darvishpour & Westin, 2008) då kulturen blir allt. Stier (2008) skriver på följande sätt;

> *För flyktingar, invandrare, utlandsadopterade eller minoritetsgrupper är situationen som regel annorlunda. För dem blir frågan om etnisk identitet påtaglig, då de i mötet med två kulturer ofta måste kompromissa därför att omgivningen uppmärksammar, nedvärderar eller bekämpar deras ”annorlundaskap” (s.65).*

Men det är inte bara omgivningen som uppmärksammar och reagerar på ”annorlundaskapet”, även inom gruppen finns social kontroll som upprätthåller maktstrukturer och etniska identiteter (Stier, 2008).

För att man inte i arbetet med interkulturell dialog skall hamna i samma fälla som integrationspolitiken i Sverige så länge gjort (att betrakta kulturer som givna enheter) så krävs att man funderar över vad som menas med kultur i det aktuella projektet. I invandrarföreningar som somaliska föreningen eller chilenska föreningen, till exempel så bevaras ofta en ytlig folkloristisk uppfattning om det egna hemlandets kultur. Det handlar således inte om någon mångkulturalistisk definition av kultur utan snarare blir det uttryck för politisk intressen eller symboliska handlingar och artefakter. Den här typen av uppfattning av kultur löper egentligen i samma spår som den svenska monokulturalismen i det att den bidrar till att befästa existerande etniska identiteter och motverkar interkulturella möten och utvecklande av nya mångkulturella identiteter (Hellgren, 2008).

På EU-nivå har det under de senaste åren skett en utveckling mot ett mer diversifierat kulturbegrepp genom användandet av begrepp som exempelvis interkulturell dialog (Hoskins & Sallah 2011). Fortfarande kan inte detta sägas vara tillräckligt särskilt inte med bakgrund av den cementerade syn på etnicitet och kultur som fortfarande finns i de administrativa systemen inom EU (Hoskins & Sallah 2011). Ett exempel på det i de aktuella projektexemplen är att synsättet på ömsesidighet i integrationsarbetet kan vara svårt att leva upp till utifrån snäva målgruppsdefinitioner.

Vad vi föreslår för ett hållbart integrationsarbete är ett flexibelt kulturbegrepp och en interkulturell dialog som utgår från identitetsförhandlingar i möten. Det finns flera studier och teorier kring interkulturell kommunikation som stöder denna syn på interkulturell kommunikation som identiteter i omförhandling och kontextuella möten, där man utgår från såväl identitet som kultur som något flexibelt istället för att betrakta dem som låsta enheter (Se Imahori T. & Cupach 2005, Ting-Toomey 2005, Kim 2005a, Kim 2005b).

Inkluderande exkludering. Arenor skapade för dialog – kan bli ett exkluderande.

Ytterligare en paradox i projektarbetet är att ambitionen att skapa gemenskap på samma gång kan riskera att bli exkluderande i form av att det blir verksamheter skapade för en viss målgrupp. Flera av projekten beskriver att de har lätt att rekrytera deltagare från målgruppen men svårare att nå deltagare från majoritetsbefolkningen. I våra möten och in-

tervjuer med deltagare från målgruppen framhåller de återkommande att de vill ”få vänner” och ”lära känna riktiga svenskar”. Dessa önskningar är svårt för många projekt att leva upp till och även om projektdeltagarna är mycket positiva till de mötesplatser som skapats inom ramen för projekten framkommer i intervjuer att de vill något mer. En risk i skapandet av ”arenor för dialog” är därför om möten mellan olika grupper och individer inte kommer till stånd och det endast blir en mötesplats för de Andra.

O)jämlikhetens paradox. Dialogen bygger på jämlikhet – men någon har bestämt dialogens former

Hellgren (2008) menar att det i Sverige *”skapats en diskurs* ***om*** *invandrare istället* ***för*** *invandrare.”*(s.97). Ett sätt att bryta denna negativa trend är att utveckla möjligheterna till interkulturell dialog. Det finns därför anledning att reflektera kring just kulturmötets problematik och svårigheterna och möjligheterna med att leva med erfarenheter från flera kulturer. (Hylland-Eriksen 1999; 60-61, Spännar 2001). I en sådan problematisering återkommer vi till problemet med att generalisera kring kultur som homogent begrepp (Berliner 1997;30-32) eller att fokusera kultur som bärare och bortse från universella strukturer och individuella villkor. Ett givande möte bör fokusera på deltagarnas referensramar och föreställningar för att öka självmedvetandet hos samtliga inblandade (Bäärnhielm 2010, Shahnavaz & Ekblad 2007). Grunden är att mötet sker på en jämlik nivå där utgångspunkten är att man just skall mötas, inte att den ene skall hjälpa den andre eller att ”mötet” uppstår i ett beroendeförhållande.

de los Reyes och Mulinari (2005) menar att det inte går att studera människors liv utifrån enskilda kategorier som till exempel kön eller etnicitet. Förhållanden som bland annat kön, etnicitet, funktionalitet och ålder är sammansmälta och påverkar varandra olika i olika sammanhang. Människors liv och sammanhang går därför inte att reducera till enskilda kategorier, identiteter eller perspektiv. De menar att om forskare (och pedagoger) utgår från enstaka kategorier gör de samtidigt outtalade och oreflekterade normativa antaganden om andra aspekter av människor och sammanhang.

Ytterligare faktorer som bör vägas in för att få en mer heltäckande bild av villkoren för en interkulturell dialog och för olika gruppers villkor i samhället är de strukturella faktorer som påverkar förutsättningarna för individen i samhället. Särskilt intressant är att beakta maktperspektivet för att kunna analysera frågor som rör delaktighet, diskriminering, kunskap och exkludering (Darvishpor & Westin, 2008).

Dahlstedt(2008) är också inne på denna problematik när han skriver att orsaken till den bristande representationen av invandrare i politiken oftast söks hos invandrarna själva som grupp. Man försöker från majoritetssamhällets sida att hitta förklaringar i deras kulturella identiteter, religion eller andra personliga kvalifikationer. Sällan läggs fokus på de strukturella villkor som skapas av den förda politiken i majoritetssamhället.

En mer eller mindre utsagd självbild fungerar som en oproblematiserad normalitet. Denna normalitet är jämförelsens nav, dess nodalpunkt, utifrån vilken invandrares olikheter fastställs. Så länge denna identitet, denna självbild, inte begripliggörs och lyfts fram med samma kulturbegreppsanvändning som invandrare framställs via, blir inte "svenskar" och invandrade sociala kategorier jämförbara storheter. Istället blir det svenska den givna referenspunkten och det invandrade det som skiljer sig, det som konstant blir och förblir det annorlunda som inte passar in. Dahlstedt (2008) har bland annat visat hur representationen av utrikes födda minskar ju högre upp i de politiska hierarkierna man kommer. Det är också en stor diskrepans mellan antalet utrikes födda som nomineras till politiska poster och antalet som faktiskt väljs.
Förutsättningarna för en lyckad interkulturell dialog finns egentligen redan formulerad i EU-dokument.

> *...an open and respectful exchange of views between individuals, groups with different ethnic, cultural, religious and linguistic backgrounds and heritage on the basis of mutual understanding and respect. It operates at all levels – within societies, between the societies of Europe en between Europe and the wider world (Council of Europe 2008:10)*

Det vill säga att dialog innebär en delad kommunikation, att dela den kommunikativa förståelsen om varandra. Paradoxen, i nuläget, skapas genom att den endast sker på den enes arena nämligen majoritetssamhällets. Här ska tredjelandsmedborgaren dela gemensam verklighet, trots nytt land, nytt språk och annan kulturalitet som bygger på normer som är karakteristiska för den andre deltagarens vardagskunskap. I och med detta så innebär dialogen att den som vill förstå den andre, måste uppnå en viss kommunikationsnivå. Det som då förenar är att beskriva som en konsensus. För att nå bortom paradoxen måste integrationsarbetet därför aktivt arbeta på att skapa jämlika förhållanden mellan samtliga inblandade i projektet samtidigt som man rör sig bort från expertpositionen och tanken om att det är de som skall lära sig om oss. Vi skall lära av varandra! En väg att nå dit är att politisera, istället för att avpolitisera integrationsarbetet (Hoskins & Sallah 2011).

För att den teoretiska nivån skall kunna omsättas i praktiken krävs ett aktivt arbete med förståelsen av såväl maktstrukturer (historisk som samtida) som sociala- ekonomiska- och kulturella villkor.

Hoskins och Sallah (2011) sammanfattar de olika nivåerna i lärandet som skapar hållbar interkulturell dialog som:

- Kunskap om nyckelfaktorerna som leder till diskriminering och ojämlikheter; sexism, rasism, kolonialism och klass (både på strukturell och individuell nivå)
- Kunskap om de politiska systemen och hur de har vuxit fram historiskt (på en global, europeisk, nationell och lokal nivå), vilket inkluderar hur dessa system relateras till ovanstående nyckelfaktorer
- Kunskap om mänskliga rättigheter och andra juridiska ramverk och hur dessa resurser kan användas om diskriminering upptäcks.
- Förståelse av maktrelationer och förmågan att analysera hur maktrelationerna ser ut och vilka konsekvenser det får
- Kunskap om skillnadernas komplexitet och en förmåga att identifiera vilka faktorer som är betydande vid vilket tillfälle
- Kritiskt tänkande i förhållande till de egna föreställningarna och handlingarna mot andra
- Positiv inställning till social rättvisa
- Förmågan att agera för att skapa en fredlig social förändring grundande på reducering av social ojämlikhet och diskriminering, vilket inkluderar att aktivt arbeta för att förändra strukturer, lagar och genomförandet av mänskliga rättigheter i praktiken
- Ett intresse att involvera sig i politiskt arbete och tänkande

Stuanæs påminner att kategorier som kön, klass och funktionalitet inte bara berör minoriteter eller utsatta. Hon menar att forskaren (och pedagogen) måste fokusera den roll majoriteten eller de privilegierade spelar. Det innebär inte att det inte går att tala om eller studera utsattas situation. Det handlar snarare om att det krävs en större fokus på det som skapar utsattheten, samt att forskare (och pedagoger) måste sluta tala om utsatthet skilt från detta.

de los Reyes (2000) skriver att det är viktigt att skapa utrymme åt röster och berättelser utanför normen eller majoriteten. Hon menar att ignorera dessa är detsamma

som att försöka osynliggöra dem. De skriver att "[m]akten handlar inte bara om dominans och hegemoni utan också om utmaning, ifrågasättande och motstånd." (s. 129). Genom att "lyfta fram alternativa röster" blir det möjligt att "omvandla den etablerade ordningen"(s. 130).

Att synliggöra hur normer och privilegier skapas och reproducerar utsatthet, snarare än att dels exotisera de som genom detta görs utsatta och avvikande och dels att osynliggöra dessa maktförhållanden och detta maktutövande genom att underlåta sig att synliggöra det. Att ifrågasätta och studera entydiga och självklara sanningar, tolkningar och kunskapsanspråk och deras sammanhang och istället lyfta fram tystade eller frånvarande röster och perspektiv. Slutligen att acceptera att den egna praktiken alltid kommer att innehålla entydighet, normer och antaganden och engagera sig i att undersöka och utmana dessa.

Litteraturlista

Anderson, B. (1993). *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning.* Göteborg: Daidalos förlag.

Appiah K. A. (2006). The case for contamination. *New York Times Magazine, 52, (s. 32-35).*

Askheim, O.,Starrin, B. (2007). *Empowerment i teori och praktik.* Malmö: Gleerups.

Barlebo-Wenneberg, S. (2001). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv.* (1. uppl.) Malmö: Liber ekonomi.

Berliner, P (1997). Kultur – Adskillelse eller dialog. I: J. G. Arenas, (1997) *Interkulturell psykologi.* (pp. 30 32). Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag a/s.

Bäärnhielm, S. (2010). Möten i den mångkulturella vården. I: B. Fossum. (Red). *Kommunikation, samtal och bemötande i vården.* (s. 270-298). Lund: Studentlitteratur.

Council of Europe (2008:10). White Paper on Intercultural Dialogue *"Living together as equals in dignity".* Launched by the Council of Europe Ministers of Foreign Affairs at their 118th Ministerial Session. (Strasbourg, 7 May 2008), Council of Europe F-67075 Strasbourg Cedex June 2008. www.coe.int/dialogue. (s.10).

Council of Europe (2009) *Autobiography of intercultural encounters: Context, concepts and theories*, Strasbourg: Author. (s. 23)

Corbin, J. Strauss, A. (2008). *Basic of Qualitativ Research.* California: Sage.

Dahlstedt, M. (2006). Viljan att aktivera. Mobilisering av förorten som politisk teknologi, *Utbildning & Demokrati, 3,* 83-106.

Dahlstedt, M., Hertzberg, F. Urban, S. Ålund, A. (2007). Utbildning, arbete, medborgarskap – Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden. I, M. Dahlstedt, F. Hertzberg, S. Urban, S. Åberg, (Red). C-U. Schierup, M. Dahlstedt. *Bortom den svenska modellen.* (s. 51-52). Umeå: Boréa förlag.

Dahlstedt, M. (2008). På demokratins bakgård- Om "invandrare, representation och politik. I M. Darvishpour & C. Westin, (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige.* (1. uppl.) (s. 241-273). Lund: Studentlitteratur.

Dahlstedt., M. Ålund. A Ålund, A. (2010). Villkorat partnerskap: Demokrati och social-inkludering i relationer mellan bildningsförbund och föreningar bildade på etnisk grund, *DANSK SOCIOLOGI • Nr. 4/21. årg. 2010, (s. 72-89).*

Dahlstedt, M. (2011) Kulturkrockar finns dom? ur *Framtider. Tema kommunikation. Nr 2/2011 Institutet för framtidsstudier, Stockholm. (s. 7-9).*

Dahlström. C, (2007). Modeller för invandrarpolitik. I. M. Hjelm & A. Peterson(Red). *Etnicitet Perspektiv på samhället*. (s. 31-41). Malmö: Gleerups.

Darvishpour, M. & Westin, C. (2008) *"Inledning" ur Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. (s. 13-20). Lund: Studentlitteratur.

De los Reyes, P. (2000). Var finns mångfalden? Konstruktionen av mångfald inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Arbetslivsinstitutet 2000, Report No 2: 2000, (s. 5-37).*

Des los Reyes, P., & Mulinari, D. Essed, P. Molina, I. van Djik, T. Mattsson, K. Azar, M. Peralta, A. Tesfahuney, M (2005*). Bortom Vi och Dom-Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens offentliga utredningar, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Nordstedts 2005.

De los Reyes., P. & Mulinari, D. (2007). *Intersektionalitet.* Malmö: Liber.

Dogra, N., Vostanis, P., Abuateya H. & Jewson, N. (2007). Children's Mental Health Services and Ethnic Diversity: Gujarati Families' Perspectives of Service Provision for Mental Health Problems. *Transcultural Psychiatry, vol 44. (pp. 275-291).*

Etableringsreformen, (2010:197) *Om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare*. SFS nr: 2010:197. Arbetsmarknadsdepartementet IU.

Europeiska Unionens Råd. (2004). *2618:e mötet i rådet. Rättsliga och inrikes frågor*. Bryssel den 19 november 2004.

Ferraro, C (2008*) Cultural Anthropology. An Applied Perspective*, Thomson: Wadsworth publishing.

Folkhälsoinstitutet (1998). *Jämlika barn lever längst: perspektiv på barnen i folkhälsoarbetet*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

Hall E. T. (1976) *Beyond Culture*, Doubleday: New York (pp. 13-14)

Hellgren Z. (2008). Myten om det mångkulturella samhället. I, M. Darvishpour & C. Westin. (Red). *Migration och etnicitet - perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. (s. 81-100). Lund: Studentlitteratur.

Hoskins B. & Sallah M. (2011) "Developing intercultural competence in Europe: the challenges. *Language and Intercultural Communication, Vol 11, No 2, May 2011 pp. (pp. 113-125)*

Hultsjö., S. Berterö, C. & Hjelm, K (2009). Foreign-born and Swedish-born families' perceptions of psychosis care. *International Journal of Mental Health Nursing (2009) 18, (s. 62-71).*

Hylland Eriksen, T.(1999) *Kulturterrorismen. En uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

Integrationsverket. (1999). *Delaktighet för integration – att stimulera integrationsprocessen för somalisktalande i Sverige.* Rapport till regeringen utifrån Integrationsverkets regeringsuppdrag. Integrationsverkets rapportserie 1999: 4.

Imahori T. T. & Cupach W. (2005). Identity management theory: Facework in intercultural relationships. In, W. Gudykunst. (Eds). *Theorizing about intercultural communication.* (pp. 195-210). Thousand Oaks CA: Sage.

Kim Y. Y. (2005a) Adapting to a new culture: An integrative communication theory. In, Gudykunst W. (Eds).*Theorizing about intercultural communication*. (pp. 375-400). Thousand Oaks CA:Sage.

Kim Y. Y. (2005b) Association and dissociation: A contextual theory of interethnic Communication. In, W. Gudykunst, (Ed.). *Theorizing about intercultural communication.* (pp. 323-349).*Thousand* Oaks CA: Sage

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Migrationsverket. http://www.migrationsverket.se/info/720.html , hämtat den 5 december 2012.

Nationalencyklopedin, begreppet kultur, http://www.ne.se/lang/kultur/233228, hämtat den 13 maj 2014.

OECD Territorial Reviews, (2007).
http://www.tmr.sll.se/PageFiles/2026/OECDuppf%C3%B6ljningsfiler/OECD%20Sthlm.pd, hämtad den 12 September 2012.

Pripp, O. & Öhlander, M. (2005). *Kulturbegreppets användningar och sociala betydelse.* Paper från ACIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13-15 juni 2005. http://www.ep.liu.se/ecp/015/069/ecp015069.pdf, hämtat den 12 maj 2014

Riksrevisionen (2014), RiR 2014:3,Riksrevisionen granskar: etablering och integration. *Staten och det civila samhället i integrationsarbetet*.

Rose, N. (1999). *Powers of Freedom: Reframing Political Thought:* Cambridge: Cambridge University Press.

Samovar., L. Porter, R. E. McDaniel, E. (2009). "*Communication Between Cultures",* Boston: Wadswoth Cengage Learning.

Shahnavaz, S & Ekblad, S. (2007). Understanding the diverse in psychiatry rather than being culturally competent – A preliminary report of Swedish psychiatry teams´ view on transcultural competence. I*: International Journal of Migration, Health and Social Care, vol. 3, No 4. (PP. 14-30). Hämtad den 2010-11-18.*

Sernhede, O. (2004) I utanförskapet finns en gemenskap. I, Leif Mathiasson (Red). *Utanförskap och gemenskap – en antologi om rasism, mångkultur och religion*. (s. 158) Stockholm: Lärarförbudets förlag.

Spännar, C. (2001*). Med främmande bagage: Tankar och erfarenheter hos unga människor med ursprung i annan kultur eller Det postmoderna främlingskapet*. Avhandling sociologiska institutionen Lund: Lunds universitet.

Starrin, B., & Renck, B. (1996). Den kvalitativa intervjun. I, P-G. Svensson & B. Starrin, (Red.) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. (s. 61). Lund: Studentlitteratur.

Stier, J. (2008). Etnisk identitet. I, M. Darvishpour, & C. Westin, (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige.* (1. uppl.)(s. 55-80). Lund: Studentlitteratur.

Svenska ESF-rådet, (2007). *Flerårigt program*, Sverige, Europeiska Integrationsfonden, Svenska ESF-rådet 2007-2013, Dnr 2007–00118.

Staunæs, D. (2004). *Køn, etnicitet og skoleliv*. 1. udgave. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Ting Toomey, S. (2005). Identity negotiation theory: Crossing cultural boundaries. In W. Gudykunst (Ed.), *Theorizing about intercultural communication*. (pp. 211-233).Thousand Oaks, CA: Sage.

Tovatt, C.(2013). *Erkännandets janusansikte: det sociala kapitalets betydelse i arbetslivskarriärer.* Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2013. Stockholm.

Turner. R. C., Oakes, P. J. Haslam, S. A. McGarty, C. (1994). Self an Collective: Cognition an Social Context. *Society for Personality and Social psychology, Inc, Vol. 20 No 5, October 1994. (p. 454-463).*

Vetenskapsrådet. (2011). *God forskningssed*. Vetenskapsrådets rapportserie, 1:2 011. Stockholm: Vetenskapsrådet. http://www.vr.se. hämtad den 11 september 2012

Westin, C. (2008). Om etnicitet, mångfald och makt. I, M. Darvishpour & C. Westin, (Red). *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. (s. 27). (1:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Elektroniska källor

Nationalencyklopedin 2014, http://www.ne.se/lang/kultur/233228, hämtad den 12 maj 2014

Dialogens paradoxer - att verka för Integration
Författare: Elvstrand, Helene, Jansson, Magnus och Andersson, Jannicke.
ISBN: 978-91-7519-294-9